

Dkt. Jonathan Greer, Akiolojia na Agano la Kale , Kipindi cha 3, Israeli ya Mapema

© 2024 Jonathan Greer na Ted Hildebrandt

Huyu ni Dkt. Jonathan Greer na mafundisho yake kuhusu akiolojia katika Agano la Kale. Huu ni kipindi cha 3, Israeli ya Mapema.

Karibu tena. Sasa tutaanza kupitia historia na utamaduni wa picha kubwa tunaouona katika Agano la Kale, sasa tukiwa na uelewa wetu wa C tatu na pia uelewa fulani wa jinsi mbinu tofauti zinavyotumika katika masomo ya kibiblia na akiolojia. Kwa hivyo tunapozungumzia akiolojia na Agano la Kale au akiolojia na Israeli ya kale, tunaanza na Jiwe la Merneptah au Jiwe la Merneptah ambalo nimekutaja katika majadiliano yaliyopita. Kwa hivyo, hapa kuna picha nyingine yake.

Na inaashiria kwamba kuna tofauti fulani ya maoni kuhusu mpangilio wa matukio wa Misri, lakini inaanzia mwaka 1229 au 1209 KK. Kwa hivyo, hii iko katika picha pana ya wakati wa kihistoria. Baadhi wataweka hili karibu na wakati wa Kutoka, ama kidogo kabla au kidogo baada ya hapo.

Kuna mjadala kuhusu jinsi Kutoka kwa Mungu kulivyotokea. Tutafikia hilo katika slaidi ijayo. Lakini hii ndiyo, tunapozungumzia Israeli ya kale, hii ndiyo mara ya kwanza tunayoizungumzia Israeli kama watu.

Na kipande cha nguzo hii kiligunduliwa zamani sana, mnamo 1896, na Sir Flinders Petrie, mwanaakiolojia wa ajabu na mwenye matatizo mengi ambaye alifanya mengi kwa ajili ya uwanja huu katika kuanza kuelewa jinsi tabaka za ardhi zinavyofanya kazi na pia majaribio ya mapema ya kuadilisha tarehe, na pia ni mtaalamu sana katika ujuzi wake na ufahamu wake wa ulimwengu wa kale. Lakini huu ni wimbo wa ushindi, nguzo ya ushindi, ya Farao Merneptah, na anasherehekea ushindi wake dhidi ya watu wengi tofauti. Na Wamisri wa kale walikuwa na maadui ambao wangewaweka chini ya rubriki ya pinde tisa, hawa maadui tisa wa kitamaduni wa Misri.

Na katika sehemu moja ya wimbo nitakaousoma hapa, hivi ndivyo Merneptah anavyosema. Wakuu wamelala kifudifudi wakisema, amani, hakuna hata mmoja anayeinua kichwa chake kati ya pinde tisa, maadui wa jadi wa Misri. Libya inatekwa huku Hatti akitulizwa.

Kanaani imeporwa, na wengine watabishania muundo wa pete katika wimbo huu. Kwa hivyo, sasa tunaweza kumfikiria Hatti kama eneo kubwa, Kanaani haswa zaidi, na baadhi ya majimbo na watu wa miji ndani ya chombo hiki cha Hatti na Kanaani.

Ashkeloni yachukuliwa. Gezeri yatekwa. Jenoa mu yatoweka kabisa.

Na Israeli imeharibika. Mbegu yake sivyo. Ni uzao.

Na Khuru amekuwa mjane kwa sababu ya Misri. Nchi zote ziliungana kwa amani. Wale waliozunguka-zunguka walitiishwa na mfalme wa Misri ya juu, ya chini na kisha vyeo vingi kabla hajampa jina Merneptah.

Kwa hivyo hapa tuna mtajo huu wa Israeli pamoja na miji tunayoijua, Ashkeloni na Gezeri. Na jambo moja la kuvutia sana ni jinsi jina Israeli linavyoandikwa. Unaliona hapa kwenye skrini, na kwa kweli liliandikwa kwa njia nyingine.

Nimeigeuza ili tuweze kusoma kutoka kushoto kwenda kulia. Lakini hili ni jina Israeli, kwa kweli ni R lakini R na L hubadilika kutoka Semiti hadi Misri. Lakini ninachotaka kuashiria ni ishara hizi mwishoni mwa neno.

Hizi ziko katika lugha ya Kimisri tunachokiita viambishi na huzisomi. Kwa hivyo hii ni Israeli au Israeli. Kisha, hizi zinakuambia kitu kuhusu neno linalotangulia.

Kwa hivyo, viambishi hivi hutumika pia katika Akkadian. Vinapatikana mwanzoni mwa neno. Lakini hapa Misri vinakuja baada ya Ashkeloni na Gezeri, badala ya mwanamume aliyeketi, mwanamke aliyeketi, vina alama yenye aina tatu za matuta yanayoonyesha kwamba ni majimbo ya miji, watu walioimarika.

Fimbo ya kurusha hapa inaonyesha kwamba wao ni kundi la watu wa kigeni, na mipigo mitatu, mipigo ya wingi, inaonyesha kwamba ni wingi. Kwa hivyo, jambo muhimu kuhusu hili ni kwamba linaitambua Israeli kama watu wasiotulia tofauti na, unajua, Am na Gezeri na Ashkeloni kama watu waliotulia katika mji. Kwa hivyo, hii inavutia kwa sababu inalingana sana na maelezo ya Israeli ya awali katika maandishi ya kibiblia, iwe ni muda mfupi baada ya kutoka au katika kipindi cha waamuzi.

Unapata picha kwamba ni watu wengi sana wanaohama-hama, watu wanaochunga makundi ya kondoo na mbuzi na ng'ombe na wanaoishi katika mahema. Wasomi wengi wameelezea umuhimu wa viashiria katika kutambua Israeli ya akiolojia. Kama nilivyosema hapo awali, kuna mjadala, kwa upole, kuhusu Israeli hii ni nani na kama hii ni Israeli ile ile inayotajwa katika Biblia. Kwa hivyo, tunahitaji data zaidi ili kujibu hili tunapoendelea.

Naam, hii ndiyo aina ya kwanza ya utambulisho wa Israeli kwa jina. Lakini kipande kingine kikubwa cha data tunachotaka kuleta ni mlipuko wa makazi ya karne ya 12 na 11 KK. Hii inategemea data ya utafiti ambapo wanaakiolojia tofauti wamekusanya mabadiliko katika makazi kati ya enzi za akiolojia.

Kwa hivyo, ikiwa tuna Enzi ya Shaba ya mwisho, takriban 1550 hadi karibu 1200, wakati wa kipindi cha Enzi ya Shaba ya mwisho, kuelekea mwisho wa kipindi hiki cha Enzi ya Shaba ya mwisho, hatuna makazi mengi sana ambayo yalikuwa na watu

katika kipindi hiki. Kwa hivyo, wengine wangesema chini ya 100. Kwa hivyo, katika baadhi ya hesabu, hesabu ya Larry Steger, tuna makazi 88 ya Enzi ya Shaba ya mwisho huko Kanaani na 36 haswa katika Nchi ya Milima.

Huo ndio mwisho wa Enzi ya Shaba ya mwisho. Sasa, nini kinatokea katika Enzi ya Chuma I, kwa hivyo kutoka karibu 1200 hadi 1000? Watu sasa wanapanua mpito kati ya Chuma I na Chuma II hadi karne ya 10 na hata ya 9. Lakini hilo ni jambo lingine, au karne ya 10 ya baadaye.

Kwa vyovyote vile, katika kipindi hiki cha wakati, tuna mlipuko wa makazi. Kulikuwa na makazi mengi kama 678 kuanzia 88 hadi 678, au 36 hadi 319 katika Nchi ya Milima. Na kisha iliendelea zaidi hadi Enzi ya Chuma ya II kuanzia karne ya 10 au 9 na kuendelea.

Kwa hivyo hadi 852 katika Enzi ya Chuma II, 557 haswa katika Nchi ya Milima. Kwa hivyo, tunachokiona ni makazi machache. Haya ni mabaki ya mataifa yenye nguvu ya mwisho wa Enzi ya Shaba au watumwa wa mataifa haya yenye nguvu ya mwisho wa Enzi ya Shaba ambayo tutayazungumzia hivi karibuni.

Na kisha mlipuko huu wa makazi ambao hauwezi kuelezewa na idadi ya watu katika suala la uzazi. Hili silo wanalotuambia wataalamu wa takwimu. Huu ni ukuaji mkubwa sana na muda mfupi sana.

Kwa hivyo, hii inafaa sana na kundi la watu kutulia. Wengi wataunganisha ushahidi huu wawili, nguzo ya Merneptah na mlipuko huu wa makazi, na kusema, hapa tuna Israeli ya kale, Israeli ya kale. Swali linabaki: zilitoka wapi? Sehemu ya tatu ni mjadala wa utamaduni wa nyenzo wa makazi haya mbalimbali.

Kijadi, wanaakiolojia wamebainisha mtindo maalum wa usanifu, nyumba ya vyumba vinne ambayo ina ua, vyumba viwili vya pembeni, na chumba cha nyuma. Na kumbuka kwamba mtindo huu wa usanifu unaambatana na mlipuko huu wa makazi. Sikuweza kutaja pia katika mlipuko huo, maeneo mengi haya, kuongezeka kwa maeneo ni katika maeneo ambayo hapo awali hakukuwa na eneo la Enzi ya Shaba ya marehemu, ili tu kusema dhahiri.

Kwa hivyo, kuna watu wengi zaidi wanaoishi katika maeneo mengi zaidi. Kijadi, sifa kadhaa za usanifu na nyenzo zimetambuliwa na watu hawa. Nyumba ya vyumba vinne, mtungi wa kuhifadhia wenye ukingo wenye kola, ambao ni chombo kikubwa cha kuhifadhia nafaka na mafuta chenye ukingo na shingo tofauti vinavyoweza kutambuliwa.

Kilimo cha mtaro kinadhaniwa kuwa uvumbuzi au angalau kupanuliwa katika kipindi hiki. Mabonde, mapango haya makubwa, yalichimbwa katika sehemu za chini katika ardhi hiyo hadi kwenye chokaa ili kukusanya maji ambayo yangepigwa plasta kabla ya

kukusanywa kwa maji. Na kisha mifumo maalum ya lishe inayonivutia kama mtu anayeshughulika na mifupa ya wanyama.

Wanaakiolojia, kuanzia na mshauri wangu wa mifupa ya wanyama, Brian Hesse, waligundua tofauti katika wasifu wa wanyama, mfupa wa wanyama unabaki kutoka maeneo ya nchi ya vilima yenye maeneo ya uwanda wa pwani, ambayo kwa kawaida yanahusishwa na Israeli na Ufilisti, kwa kuwa kulikuwa na mifupa mingi zaidi ya nguruwe katika uwanda wa pwani wa moyo wa jadi wa Ufilisti. Sasa, alishauri tahadhari kwa kutumia hili kwa jina lolote la kikabila, lakini wasomi wengi walipuuza hilo na kuendelea kutambua eneo lolote ambalo halikuwa na mifupa ya nguruwe na Waisraeli na kila eneo ambalo lilikuwa na mifupa ya nguruwe na Wafilisti, ambalo sivyo alivyokuwa akisema. Tuna kipande kingine cha fumbo hili, na hilo ni Wakanaani, pia hawakuwapenda nguruwe sana.

Kwa hivyo hilo linachanganya picha na mjadala unaendelea kuhusu jinsi tunavyoweza kutumia mifupa ya nguruwe. Na mjadala unaendelea na vipengele vingine vingi pia. Nyumba za vyumba vinne zimegunduliwa katika maeneo ambayo hayakuwa ya kawaida kwa Israeli ya kale, kwa hivyo mitungi na matuta ya vyumba vyenye kola ni vigumu sana kuyafikia leo.

Na, kwa kweli, mengi ambayo yamehusishwa na Enzi ya Chuma, kwa kweli, yamechelewa sana. Vivyo hivyo, kwa mabirika, ambayo ni magumu sana kufikia sasa, mengi yanatangulia Israeli yoyote ya kihistoria na mifumo ya lishe, kama tulivyokwisha kuzungumzia. Kwa hivyo hapa kuna data, lakini kama tulivyosema, ni ngumu, ni sehemu, na kuna mifumo tofauti ya tafsiri ambayo inaweza kuwekwa juu ya hili.

Sasa, kuna kipande kimoja kikubwa zaidi cha data ambacho tunahitaji kujadili tunapofikiria Israeli ya akiolojia, na hiyo ni hatua ya kurudi kwenye aina ya picha kubwa ya historia ya dunia, ya mpito huu kati ya Enzi ya Shaba ya Mwisho na Enzi ya Chuma I. Wasomi wengi watagundua anguko kubwa ambalo limetajwa takriban mwaka 1200 KK, 1200 KK, ambapo una mataifa haya makubwa makubwa ambayo yalikuwa yametawala dunia katika Enzi ya Shaba ya Mwisho ambayo yanasimama, mengine yakitoweka milele. Kwa hivyo, wakati wa Enzi ya Shaba ya Mwisho, unakumbuka vitovu hivyo vya ustaarabu huko Misri na Mesopotamia. Tulikuwa na nguvu kubwa ya Misri.

Tulikuwa na mataifa mawili makubwa tofauti huko Mesopotamia: moja kusini, Babeli, moja kaskazini, Ashuru, na kabla yao, Mitanni. Na kisha magharibi, tulikuwa na ufalme wa Wahiti huko Anatolia. Mataifa haya makubwa yalikuwa machache, na yalikuwa makubwa, na yangeshindania nchi hii kati ya mapambano maarufu kati ya Wahiti na Wamisri katika Vita vya Kadeshi katika sehemu ya kaskazini ya ardhi za kibiblia kwenye Mto Orontes.

Kwa hivyo, tuna msukumo huu kati ya Wahiti na Wamisri. Hatimaye, amani inafanyika na Misri inatawala nchi za kibiblia, Israeli, Palestina. Na hivyo katika eneo hili, wangekuwa na vituo vya nje na vituo vya nje vya Wamisri, na hivi vimepatikana kwa njia ya akiolojia.

Tunaweza kutambua utamaduni wa mali wa Misri. Pia tumegundua utamaduni mseto mwingi ambao ni mchanganyiko na utamaduni wa wenyeji wa Kanaani. Lakini una vitovu hivi vinavyoripoti Misri.

Tuna ufahamu mzuri wa kipindi hiki kupitia kumbukumbu ya Amarna, katikati ya mto Nile, au juu ya mto Nile, pamoja na mtiririko wa mto Nile. Mji huu wa mfalme anayeitwa mzushi Akhenaten na Amenhotep III, baba yake, mkusanyiko huu wa barua kwa watumwa wao katika Levant. Na hizi ni barua za kuvutia.

Ilisababisha msisimko mkubwa, msisimko mwingi mwanzoni kwa sababu mara nyingi huwataja hawa habiru au hawa apiru, hawa wanyang'anyi wasio na ardhi ambao wangekuja na kuharibu miji. Na watu waliendelea kusubiri kusoma kwamba mmoja wao anaweza kuitwa Yoshua au kitu kama hicho. Kwa kweli, tunajua majina ya baadhi ya watumwa hawa, na uhusiano kati ya nyenzo za kibiblia ni kama huu.

Kwa hivyo, hii inaweza kuwa moja ya matatizo kwa wale ambao wangeelewa kuwa kuondoka tayari kumetokea wakati huu kwa sababu Misri inaonekana inadhibiti ardhi hii kikamilifu. Hata ukweli kwamba una barua za malalamiko kutoka kwa watawala hawa tofauti wa majimbo haya ya miji kurudi kwa mfalme wa Misri zikisema, hei, tutumie wanajeshi wako, sisi ni watumwa wako waaminifu, unazungumzia udhibiti wa Misri katika eneo hili.

Lakini udhibiti huo ulianza kupungua kidogo kuelekea mwisho wa karne ya 12. Na kufikia karne ya 11, Misri ilikuwa imetoweka kabisa katika eneo hili. Kwa hivyo, nini kilitokea? Kwanza kabisa, ushahidi.

Tuna tabaka za uharibifu, miji mikubwa ambayo ina tabaka za uharibifu si tu katika eneo la kusini mwa Levant lakini pia mbali kama Aegean, ustaarabu mkubwa wa Mycenaean umeanguka. Kote Anatolia, mji mkuu wa Wahiti wa Hattusha uliharibiwa wakati huu. Kupro, baadhi ya uharibifu, lakini pia baadhi ya mwendelezo.

Na kisha Misri na Levant. Kwa hivyo, pia tuna maelezo ya kifasihi. Maarufu zaidi ni hekalu la Ramses III huko Medinet Habu, ambalo lina maelezo ya picha na epigraphic ya kile kilichokuwa kikiendelea.

Katika tukio hili, unaona hapa kuna kundi la watu wa baharini waliofungamana ambao baadhi wamewatambua kama watu wa baharini wanaojulikana kama Peleset. Lakini haya ni ya kutisha sana, baadhi ya maandishi haya ambayo unasoma kuyahusu.

Na tuna barua kutoka Ugarit pia zinazonikumbusha mojawapo ya matukio hayo kwenye filamu ambapo wanakuja, wanakuja, na kalamu inatoka kwenye ukurasa.

Kwa hivyo, ni nani anayekuja? Naam, tuna maelezo haya ya ushindi mkubwa wa Ramses III. Na, bila shaka, wafalme wa Misri, kama wafalme wote wa kale wa Mashariki ya Karibu nje ya Biblia, hawakuwahi kupoteza. Hata walipopoteza, hawakupoteza.

Hata tunapokuwa na pande zote mbili za vita, hazikushindwa kamwe. Kwa hivyo, katika toleo lake, anazungumzia jinsi alivyoharibu hili, wanyang'anyi hawa kutoka Magharibi, kundi hili, muungano huu wa wanaoitwa watu wa baharini. Wachekheri, Washekeli, majina haya yote ya watu tofauti kutoka Magharibi.

Na sasa tunaelewa baadhi ya watu kutoka Anatolia pia, ambao walikuja dhidi ya ufuo wa mashariki wa Mediterania, na Ramses III akawazuia. Kwa hivyo, ana picha hizi nzuri za vita vya baharini. Kuna picha za vita vya ardhini.

Na kisha anasema kwamba aliwaweka kwenye mpaka wake. Aliwaweka watu hawa walioshindwa kwenye mpaka. Ni jambo zuri kufanya, hasa ikiwa unataka kuwaweka adui zako kwenye mpaka wako.

Lakini hata hivyo, hiyo ni ripoti ya Wamisri kwako. Kwa hivyo, inaonekana kwamba watu wa baharini walifanikiwa kwa kiasi fulani lakini Misri ilishikilia kwa shida sana. Na kwa kweli, Ramses III ndiye farao mkuu wa mwisho wa kipindi hiki kabla hatujaingia, kabla ya Misri kuanza kupoteza mshiko wake kwenye Levant.

Lakini mmoja wa watu hawa wa baharini anajulikana katika maandishi ya Wamisri kama Peleset, PLST, Peleset. Hakuna vokali hapo, lakini tunaweza kuweka vokali kadhaa, na hakika inasikika kama Wafilisti. Kwa kweli, wasomi wengi wangekubali kwamba hii, kwa kweli, ni Wafilisti, kwa kuwa Wafilisti ni kundi la mojawapo ya watu hawa wa baharini; angalau vizazi vya kwanza labda viko katika mawimbi.

Kuna majadiliano mengi sasa kuhusu ujumuishaji wa utamaduni wa Wafilisti na utamaduni wa Wasemiti. Katika uelewa wa awali wa hili, makazi ya Wafilisti yanaweza kutambuliwa na utamaduni fulani wa kimwili tofauti na utamaduni wa nchi za vilima ambao nimezungumzia hapo awali. Kwa hivyo, muundo fulani wa makaa, uwepo wa mifupa ya nguruwe, na mtindo fulani wa vyombo vya udongo ambavyo vina uhusiano na vyombo vya udongo kutoka Aegean.

Inasisimua sana, mchanganyiko huu wa maandishi na vitu vya kale na hata picha uliweka Wafilisti katika uwanda wa pwani ya kusini karibu na wakati huu wa kuanguka. Kwa hivyo hii inaendana vizuri sana na hadithi hizi za awali tulizonazo katika Biblia za mgogoro kati ya Wafilisti katika uwanda wa pwani na Waisraeli katika nchi ya vilima. Hata hivyo, utamaduni wa vitu unatoa picha tofauti kidogo na

tuliyonayo katika baadhi ya mawazo yetu ya kibiblia, ambapo tunawaona Waisraeli kama watu wa kisasa zaidi kwa sababu ya upendeleo wetu na Wafilisti, ukimtafuta Mfilisti katika kamusi, ni mtu mchafu.

Unaweza kuona kwamba inakua katika tafsiri ya mabaki ya nyenzo, wakati kwa kweli, ilikuwa kinyume chake. Wafilisti walikuwa wakazi wa ulimwengu wote wa uwanda ambapo njia ya kimataifa ilipitia, na Waisraeli walikuwa watu wa vilima waliofungwa kwenye nchi ya vilima. Kwa hivyo, haya ni baadhi ya maelezo ya fasihi.

Barua za Ugarit zinazungumzia kwa njia ya kutisha kuhusu kuona meli na kujiuliza kama msaada wowote utakuja, na kisha tunapata mwisho wa ghafla wa barua hizi. Utafiti wa hivi karibuni umebainisha sababu za kimazingira kama chanzo cha msukosuko huu. Ukavu mkali, ukame ambao ulisababisha mfululizo wa ukame.

Na kisha kwa rasilimali chache, watu walio katika nafasi za madaraka wangeshindania rasilimali hizo, na ilisababisha wimbi la machafuko ya kisiasa. Na ikijumuisha, lakini sio tu, harakati hizi za watu wa baharini kutoka Aegean na Anatolia hadi nchi mpya za pwani ya mashariki ya Mediterania. Matokeo tunayoona kutokana na hili ni kwamba baadhi ya ustaarabu mkubwa, yaani ustaarabu wa Cretaceous huko Anatolia na ustaarabu wa Mycenaean huko Aegean, haupo tena.

Huu ndio mwisho wa ustaarabu huo. Pia tunaona mwisho wa ghafla wa biashara ya baharini na uagizaji. Kuna uondoaji wa miji unaofanyika ndani ya kusini mwa Levant, lakini kuna mwendelezo fulani.

Kwa hivyo, kwa mambo mengi haya, tunazungumzia kwa ujumla. Ashuru inaonekana imedumisha mwendelezo fulani huko Mesopotamia na vivyo hivyo, sehemu fulani za Kupro. Lakini kwa ujumla, tunapochimba katika maeneo ya kusini mwa Levant, tunaweza kuona waziwazi tofauti kati ya tabaka za Enzi ya Shaba ya mwisho, ambapo tuna bidhaa nzuri zilizochorwa na vyombo vya matumizi zaidi katika Iron I. Baadhi ya miundo inaonekana ya muda mfupi zaidi, hakika si ya kukumbukwa sana kuliko Enzi ya Shaba ya mwisho.

Tuna makazi kadhaa ambayo yana alama ya mashimo ya kuhifadhia; kama watu waliishi katika aina fulani ya, tuna wahamaji wanaokaa, au kama mashimo haya ya kuhifadhia yanaweza kuunganishwa na makazi ya kudumu zaidi bado yanajadiliwa. Sasa, picha kubwa na hii, kwa nini tunatoa hii, tukirudi nyuma katika wakati kuzungumzia Israeli ya kale? Naam, tayari tumetaja kwamba tuna Jiwe la Merneptah, tuna mlipuko huu wa makazi, na sasa tumerudi nyuma na kutazama picha kubwa ya hali ya kijiografia. Naam, hii ndiyo muktadha ambapo falme kuu sasa zimeanguka au zimedhoofika.

Tuna falme hizi zote zinazoibuka nchini. Mojawapo ya falme hizi ndogo ni kwamba tunaweza kuzitambua kama Israeli. Kwa hivyo, tunapoweka vipande hivi vyote

pamoja, na kuangalia picha kubwa, hadithi ya Biblia, vipande hivi vinafaa sana kwa kipindi kirefu, picha kubwa ya kinachoendelea.

Israeli katika wakati huu na katika nafasi hii ni mojawapo ya falme hizi changa zinazoibuka kutoka kwenye majivu ya kuanguka kwa Enzi ya Shaba mwishoni. Pia tuna ujio wa matumizi mengi ya alfabeti. Kwa hivyo, uandishi ni mada inayojadiliwa sana katika masomo ya Agano la Kale, ambapo tunajua kwamba ilianza, alfabeti ilibuniwa mapema sana.

Kwa kweli, ushahidi mpya unaonyesha ukweli kwamba ilibuniwa mapema kuliko tulivyofikiria hapo awali. Kwa hivyo, kitu kama 1700 KK, hata 1800 KK, marekebisha kutoka kwa hati ya hieroglyphic badala ya, kama inavyofanya kazi katika hieroglyphics za Misri na vivyo hivyo kwa ishara za Akkadian, unaweza kuwa na ishara inayofanya kazi kama kiashiria ambacho tayari tumezungumzia. Unaweza kuifanya ifanye kazi kama sauti, lakini pia unaweza kuifanya ifanye kazi kama neno zima, au unaweza kuifanya ifanye kazi kama silabi.

Kwa hivyo, kuna njia nyingi tofauti ambazo ishara tofauti zinaweza kufanya kazi. Uzuri wa alfabeti ni kwamba inaiwekea mipaka kwenye sauti pekee. Na kwa hivyo, unaweza kuwa na seti ndogo ya ishara, 20 hadi 30 katika Ugarit, ambazo zinaweza kuwakilisha sauti tofauti na zaidi kuwasilisha lugha kwa urahisi.

Kwa hivyo ingawa wazo hilo la alfabeti limebuniwa mapema sana, linaonekana halijapata umaarufu hadi baadaye. Wengi watakubali kwamba kufikia karne ya 7 KK, lilikuwa limeenea zaidi. Tuna ushahidi mwingi wa akiolojia kwa hilo.

Katika karne hizo zilizo katikati, wasomi watakuwa na maoni tofauti kuhusu mlipuko wa uandishi. Lakini inaonekana katika muktadha huu, hata ukweli halisi wa utamaduni wa waandishi wa Enzi ya Shaba ya mwisho ambao sasa unabadilishwa kwa falme za wenyeji, kwamba huu ndio wakati ambapo mtu mbali na mataifa makubwa anaweza kumudu kuajiri mwandishi. Unajua, waandishi hawakuondoka.

Walienda wapi? Ni lugha gani, ni ulimwengu gani wa lugha waliozoea? Na tuna asili ya uandishi katika sehemu ndogo za katikati. Kwa hivyo hapa katika mpito huu kati ya Shaba ya mwisho na Enzi ya Chuma, hapa ndipo baadhi yetu tutakapoona asili ya maandishi haya ya kibiblia ambayo sasa tumeyahifadhi katika maumbo ya baadaye katika Biblia. Kwa hivyo, huu ni wakati muhimu.

Kwa hivyo, katika muktadha huo, ni hadithi gani hizi za mababu ambazo tumezihifadhi katika Biblia? Kwa hivyo, jambo la kwanza ninalotaka kufanya ni kusogeza mbele historia ya Marekani kabla hatujazungumzia hadithi za mababu na kuweka picha hii ya uchoraji maarufu sana na Immanuel Lutz, ambaye alionyeshwa mwaka wa 1851, akionyesha Washington's Crossing of the Delaware mwaka wa

1776. Na unaweza kuona ni taswira ya kishujaa kabisa. Na wengi wataonyesha matatizo ya kihistoria na taswira hii.

Kwanza kabisa, George, utasimama hivyo kwenye mashua inayopita kwenye vilima vya barafu? Hilo halionekani kuwa jambo la busara. Na namaanisha, tuna farasi na boti nyuma yako. Kama umewahi kuwa kwenye mtumbwi, unajua hutaki hata mbwa kwenye mtumbwi isipokuwa awe na tabia nzuri, achilia mbali farasi.

Wakati tuna bendera ya Marekani inayoshikiliwa na James Monroe, rais wa tano ambaye yuko nyuma yake. Alikuwa kwenye vita, lakini sijui kama alikuwa nyuma ya George. Na amebeba bendera ya Marekani, lakini Betsy Ross bado hajaanza kushona.

Hilo linavutia. Kisha angalia ni nani aliye ndani ya boti. Tuna mtu wa mpakani wa Tennessee, mhamiaji kutoka Scotland, Mwafrika-Amerika, mwanamke.

Tuna watu kadhaa tofauti wa asili ya Amerika wanaowakilishwa. Hiki ni kitengo kikubwa, kitengo kikubwa. Na kwa hivyo, watu watasema kuwa hii haiendani kihistoria.

Lakini nasema, usijali, kwa sababu kwa kweli, haijulikani sana, lakini nina picha halisi ya jinsi ilivyoonekana, jinsi ilivyoonekana. Kwa hivyo, uko tayari? Hivi ndivyo ilivyoonekana. Ilikuwa shambulio la kushtukiza.

Kivuko kilikuwa usiku. Kwa hivyo haikuwa hivyo, huwezi kuona chochote. Hivyo ndivyo kilivyoonekana kweli.

Kwa hivyo, swali linakuwa, ni nini kinachoonyeshwa hapa? Ni nini kilichopo, ni historia inayoonyeshwa hapa? Naam, ndiyo, hili lilikuwa tukio halisi la kihistoria. Lakini linarudi kwenye kile tulichokuwa tunazungumzia, ambapo historia inaeleza hadithi badala ya hadithi inayoeleza historia. Hii inategemea matukio ya kihistoria, lakini ni zaidi ya ukweli tu.

Hii inawakilisha mtazamo kutoka katikati ya karne ya 19, akiangalia kile alichokifikiria katika nchi yake na kile alichotarajia kingetokea Marekani. Kuna nyota ya matumaini, wazo kwamba sote tuko pamoja katika mashua hii, bila kujali asili yetu ya kikabila, bila kujali nchi yetu ya asili, bila kujali asili yetu ya lugha ambayo tunaweza kuifuata. Huu ndio aina ya ujumbe ambao alikuwa akijaribu kuuwasilisha kulingana na tukio la kihistoria, lakini lenye tabaka nyingi za maana zinazopita matukio fulani.

Kwa hivyo, napenda kutumia hii kama mfano wa kile ambacho Biblia inafanya katika hadithi zake nyingi. Imejikita sana katika ulimwengu wa kale. Imejikita katika uhalisia wa watu halisi, maeneo halisi, na nyakati halisi.

Lakini pia ni mengi zaidi. Kumbuka, hii hatimaye ni hadithi kuhusu Mungu na watu wake na jinsi uhusiano huo unavyofanya kazi. Kwanza kabisa, si kujaribu kutupa maelezo ya kihistoria kwa njia tunayotaka iwe.

Huo ni ufidhuli wa kihistoria, au tunaweza hata kusema kiburi, kwamba tungependa kitupe katika umbo tunalotaka kiwe nalo badala ya umbo lililo nalo. Kwa hivyo, kabla hatujazungumzia hadithi za kibiblia, nilitaka kuweka hilo kama ukumbusho kwamba hadithi nyingi hizi ni michoro ya kisanii ya matukio, watu, na mahali, na nyakati zilizopita. Kwa hivyo, tutaona ushahidi kutoka kwa utamaduni huo wa kale.

Lakini pia tunahitaji kukumbuka, tunahitaji kusikiliza wazo kwamba linasema kitu kwa kizazi kinachosimulia hadithi hiyo. Kwa hivyo, tunaona hilo katika hadithi hizi za mababu. Na tunaanza na hadithi za asili.

Kwa hivyo, sura 11 za kwanza za Mwanzo ambazo wengi watasema ziliandikwa hata baadaye, labda wakati wa utawala wa kifalme. Lakini zimeunganishwa sana na kuzama katika ulimwengu wa Mashariki ya Karibu ya kale. Kwa hivyo, kielimu, kwa hadithi nyingi hizi ambazo tutazungumzia, ushahidi wa akiolojia hufanya kazi kwa njia tofauti.

Tunaangalia maandishi ya kale ambayo yamechimbwa kutoka Mesopotamia na kutoka Misri ili kuelewa tuna ulimwengu unaowasilishwa hapa na unasimuliwa kwa mtindo fulani wa fasihi, aina fulani ya hadithi. Na mambo haya yanalinganishwa na kutofautishwa vipi? Kwa hivyo, tunayo katika uumbaji wa hadithi za kibiblia. Tuna masimulizi mengi ya uumbaji, Mwanzo 1 na kisha Mwanzo 2, 4, na yafuatayo.

Kisha tuna mabaki katika sehemu zingine, Zaburi 74. Na kisha tuna uasi huu wa kibinadamu. Kisha tuna gharika hii kubwa.

Kisha kuna kuenea kwa wanadamu. Tuna mambo haya yaleyale yaliyoelezwa, wakati mwingine kwa mpangilio uleule, katika maandishi ya kale ya Mashariki ya Karibu. Na kwa kuyalinganisha na kuyatofautisha, tunaweza kuona msisitizo tofauti wa hadithi hizo mahususi.

Mara nyingi, tunajikita katika kujaribu kufinya kigingi hiki cha mraba ndani ya shimo la mviringo la aina ya maswali tunayotaka yajibiwe kutoka kwa hadithi hizi, kwa kawaida yale yanayohusu sayansi au historia. Haya si ya kwanza kabisa kuhusu jambo kama hilo. Yana lengo kubwa zaidi la kile wanachokiwasilisha.

Wanazungumzia kuhusu Mungu na watu wake na jinsi yote yanavyofanya kazi. Nataka kuonyesha mfano mmoja tu wa kwa nini hili ni muhimu sana, muhimu sana. Hapo ndipo tunapolenga maswali yasiyo sahihi, tunakosa mambo muhimu ambayo Biblia inawasilisha.

Kwa hivyo, ukifikiria mijadala yote katika duru fulani za asili, uumbaji, mageuzi, aina hizi zote za mambo, tunapozungumzia mambo hayo zaidi kuliko kuzungumzia yaliyomo katika kile kinachowasilishwa katika muktadha wake wa kale, tunakosa mambo muhimu sana. Kwa mfano, chukua sura ya Mungu. Sura ya Mungu, inapoeleweka katika muktadha wake wa kale wa Mashariki ya Karibu, ni kitu ambacho watu wa kale wangekifahamu sana, lakini si kwa jinsi tunavyokifikiria kawaida.

Walijua kuhusu sura ya Mungu. Wafalme walikuwa sura ya Mungu. Wafalme na watawala, kama sanamu, sanamu, na sanamu, pia walikuwa kwa namna fulani picha za Mungu.

Kwa hivyo, walikuwa na uelewa tofauti wa hili katika sehemu tofauti za Mashariki ya Karibu ya kale, lakini walielewa uhusiano wa karibu kati ya sanamu na mtawala, mfalme. Na sasa una tangazo hili katika Mwanzo 1 kwamba wanadamu wote, wanaume na wanawake, bila kujali uongozi wowote uliokusudiwa ambao tunaweza kuunda, kama vile kwa muundo wa kijamii kama vile rangi au aina yoyote ya uongozi wa kijinsia, mambo haya yamefutwa katika dhana hii ya Mungu akiwajaza wanadamu wote kwa sanamu yake, kwa sanamu yake. Tunaweza kuona hilo kwa tofauti kubwa tunapofahamu dhana hizi za kale ambazo tunazijua kutoka kwa maandishi ya kale yaliyopatikana kupitia taarifa za akiolojia.

Kwa hivyo, huo utakuwa mfano mmoja. Tunaweza kuendelea kwa kila moja ya haya. Pia tuna hadithi za mababu, hadithi za Ibrahimu na Sara, Isaka na Rebeka, na kisha tunaenda kwa Yakobo, na tuna Lea na Raheli na pia wake wengine ambao wanaendelea kuunda, au kupitia makazi hayo ya pamoja, wanatoa muktadha wa muundo wa kikabila tunaousoma katika sehemu iliyobaki ya Agano la Kale, yale yanayoitwa makabila 12 ya Israeli, ambayo kuna mpangilio na ujumuishaji tofauti, ikijumuisha nusu makabila na majadiliano ya Walawi ambayo hayajajadiliwa moja kwa moja hapa.

Lakini tuna ulinganifu mwingi wa akiolojia ambao umeonyeshwa kwa kipindi hiki, ulinganifu wa kitamaduni, kwamba msisimko mwingi ulitokana katika vipindi vya mwanzo vya masomo ya Biblia, ukiunganisha hadithi hizi na kipindi fulani cha kihistoria. Wasomi wa baadaye wamejitokeza na kuonyesha kwa usahihi kwamba tatizo na hilo ni kwamba ulinganifu mwingi wa kitamaduni, kama vile kuasili watoto wa ziada, unaendelea katika vipindi vingi na vipindi vya kihistoria. Kwa hivyo, kuna matatizo ya kujaribu kuweka hadithi hizi katika muda wowote maalum kulingana na tarehe, lakini bado zina thamani kwa, tena, kutukumbusha muktadha huu wa kale wa hadithi hizi za watu wanaohama.

Kumbuka muktadha mpana wa kihistoria, ukihama kutoka sehemu moja hadi nyingine katika mahema. Pia tuna msafara, ambao ni tendo hili muhimu la ukombozi

wa Mungu ambalo nimetaja hapo awali. Hakuna ushahidi wowote wa akiolojia usio na utata wa hilo.

Hilo ni tatizo. Hata hivyo, tuna dalili nyingi ndani ya hadithi yenyewe kwamba waandishi, waandishi, wanafahamu vyema utamaduni wa kale wa Misri. Kuna ladha nyingi ya Kimisri katika hadithi hii inayoonyesha uelewa wa hadithi hii na muktadha wa vipindi vya kihistoria ndani ya Misri.

Kuna mjadala kuhusu lini haya yataanguka, lakini kuna maneno ya mkopo. Kuna vipengele vya hadithi vinavyofaa mahali pamoja kuliko pengine ambavyo vimewafanya wengi kupendekeza kwamba kwa kweli kuna uhusiano hapa, hata kama huenda usiwe katika njia hiyo maalum ambayo wengi wangependa. Kwa hivyo, nadharia maarufu kwa baadhi ni kwamba kulikuwa na kundi dogo lililotoka Misri.

Inakuwa ngumu kwa watu hawa wengine ambao kisha hujikusanya katika Israeli ya kale. Lakini wengi wanaopendekeza hili wanabainisha kwamba hata ushuhuda wa Biblia wenyewe ni umati mchanganyiko unaotoka Misri. Na tunapata picha ya hilo katika maelezo ya hadithi zinazofuata na ushindi na kisha kipindi cha waamuzi.

Na Biblia inaonekana inatoa mitazamo tofauti kuhusu kipindi hiki. Moja ni ya vurugu sana na ya ghafla. Na kwa wale wetu tunaofikiria kwa undani kuhusu mambo haya katika muktadha wa kitheolojia, ni tatizo kubwa.

Inaonekana, Mungu aliamuru mauaji ya kimbari. Ninaposhirikisha maandiko haya darasani, huwakumbusha wanafunzi hatua ya kwanza katika kushughulikia maandiko haya ya ugaidi, maandiko haya ya vurugu katika Agano la Kale, iwe yanahusu vita au unyanyasaji au unyanyasaji wa wanawake. Tunapaswa kukumbuka kwamba hatua ya kwanza katika kushughulikia hili ni kusumbuliwa.

Hizi ni hadithi za kutisha. Hizi ni hadithi za kutisha zinazoonekana kuwa tofauti sana na tabia ya Mungu inayoonyeshwa katika Yesu. Kwa hivyo, ikiwa hatutasumbuliwa kwanza, tunaruka kiini halisi cha kuwa Wakristo ili kujaribu kuruka hadi aina fulani ya uhusiano na historia.

Kwa hivyo hiyo ndiyo hatua ya kwanza. Ya pili ni kuchunguza wazo hili la aina, jinsi hadithi zinavyosimuliwa. Na wasomi wengi tofauti, katika awamu hiyo ya pili, wamekuja na mawazo tofauti sana, mengine kuanzia hayajawahi kutokea, na yote yanasimuliwa kwa namna ya njia ya kutia chumvi hadi uelewa tofauti wa maana ya kwamba yalimaanisha nini.

Wengine wanapendekeza kwamba Mungu alijiruhusu kuonyeshwa kimakosa katika maandishi haya ili kujionyesha yeye alikuwa nani. Ninapofikia, haya ni maandishi magumu, maandishi magumu sana ambayo tunahitaji kuendelea kwa uangalifu na kwa uangalifu kabla ya kufikia hitimisho la aina yoyote na kutofanya hivyo kwa

gharama ya kukosa mvutano wa kimaadili ambao tunapaswa kuwa nao katika kuyahusisha maandiko haya. Lakini Biblia pia inaonyesha mtazamo tofauti au sambamba katika waamuzi kama mchakato wa taratibu zaidi na hata katika sehemu ya pili ya YOSHUA kama mchakato wa taratibu zaidi.

Moja ambapo watu tofauti wa Kanaani wameunganishwa hata katika kiini cha Israeli katika mfululizo wa hadithi ngumu hapo. Kiakiolojia, tena, kizazi cha awali cha wasomi kingeona mfululizo wa tabaka za uharibifu ambazo zingehusiana na tarehe fulani ya kutoka. Na kuna majadiliano, mjadala miongoni mwa wale wetu wanaothibitisha kutoka kwa kihistoria ikiwa ni tarehe ya mapema au tarehe ya baadaye, tarehe ya mapema katikati ya miaka ya 1400, tarehe ya mwisho hadi miaka ya 1200 au 1100.

Kwa hivyo, kuna mjadala hata miongoni mwa wale ambao wangethibitisha kuondoka kihistoria. Lakini kielimu, kuna matatizo katika kupanga tabaka tofauti za uharibifu kwa maelezo maalum katika YOSHUA. Ikiwa mtu atafuata picha ya waamuzi ambapo tumeisambaza kwa muda na pia kijiografia, data hizi zote zinaendana katika picha hii kubwa ya kile nilichokuwa nikijadili kwenye slaidi iliyopita.

Na hiyo ni kusema, tukikumbuka, tuna hadithi ambayo ndiyo lengo kuu la maandishi haya. Sasa, si hadithi ambayo imetungwa kwa njia ya hewa, lakini ni hadithi ambayo imejikita katika ulimwengu huo halisi, na ulimwengu halisi ndio unaoelezea hadithi hiyo. Kwa hivyo tukiangalia nyuma picha kubwa ya kile tunachokijua katika watu wa kale wa Israeli, karibu na wakati wa anguko hili, mlipuko wa makazi, mjadala fulani kuhusu jinsi tunavyoweza kupatana hasa na utamaduni wa nyenzo, na kisha ukweli wa anguko la mwisho la Enzi ya Shaba na hadithi zinazotokea ndani ya miktadha hiyo zinazoelezea hali ndani ya muktadha huo, tuna vipande vingi vinavyoingana katika picha kubwa kupendekeza kwamba Israeli, kama tulivyoielezea katika hadithi, imejikita sana katika wakati na mahali pake.

Kwa hivyo hapo ndipo tutakaposimama kwa ajili ya mjadala huu wa Israeli ya awali kabla ya kugeukia falme.

Huyu ni Dkt. Jonathan Greer na mafundisho yake kuhusu akiolojia katika Agano la Kale. Huu ni kipindi cha 3, Israeli ya awali.